

УДК 339.924

ІНСТИТУЦІЙНІ І ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У МЕЖАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Яншина А.М., к.е.н.

Київський університет ринкових відносин
м. Київ

Проаналізовано та систематизовано ключові аспекти інституційного і нормативно-правового забезпечення реалізації концепції сталого розвитку у межах Європейського союзу. Охарактеризовано еволюцію «сталих» ініціатив ЄС та визначено специфічні риси сучасних програм сталого розвитку інтеграційного угруповання. Розкрито головні новітні особливості фінансування стратегій сталого розвитку, планів дій, дорожніх карт у сфері екології в Європейському союзі. Виявлено характер впливу світової фінансово-економічної кризи на процес втілення у життя концепції сталого розвитку в ЄС.

Ключові слова: сталий розвиток, інтеграція, захист навколишнього середовища, Європейський союз

In the article key institutional and regulatory aspects of the European Union sustainable development concept implementation are analyzed and systematized. The sustainable initiatives' history and modern sustainable programs' peculiarities of the mentioned integration unit are examined. Main trends in the EU sustainable strategies and environmental projects financing are revealed. The impact of the world financial and economic crisis on the sustainable development concept implementation in the European Union is substantiated.

Key words: sustainable development, integration, environmental protection, European Union

Актуальність проблеми. Погіршення стану навколишнього природного середовища та катастрофічні зміни клімату актуалізують нині складну і багатогранну проблему виснаження і необхідності реанімації екологічної складової економічного розвитку, що постає перед країнами, інтеграційними угрупованнями, всією світовою спільнотою. Європейська регіональна інтеграція має безліч прихильників й опонентів, ідейних суперечностей і проблемних аспектів, однак саме Європейський союз демонструє сьогодні один з найвдаліших у світі прикладів втілення у життя концепції сталого розвитку.

Ефективність інституційної і фінансової складової процесу імплементації концепції сталого розвитку, як вбачається, представляє ключову запоруку успіху запровадження вказаної концепції. Проте асиметричний розвиток країн світу, специфіка національних економічних систем країн-членів інтеграційного угруповання, політичні інтереси й амбіції акторів міжнародних економічних відносин, інших суб'єктів МЄВ, вражаючі наслідки світової фінансово-економічної кризи накладають свій відбиток та часто ускладнюють процес формування і розвитку інституційного, нормативно-правового і фінансового забезпечення «сталих» ініціатив у межах інтеграційних об'єднань.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вагомий внесок у вивчення особливостей і новітніх тенденцій світових і регіональних інтеграційних процесів здійснили Б. Айхенгрін, В. Будкін, М. Гілберт, М. Дудченко, М. Рейнал, М. Сеггер, Дж. Стігліц, А. Філіпенко, С. Циганов та інші. Роботи наведених науковців присвячені аналізу суті й ознак глобалізації як інтеграції у світовому масштабі, результатів інтеграції у контексті різноманітних сфер економічної системи, характерних рис розвитку регіональних інтеграційних угруповань, співпраці України з Європейським союзом й іншими інтеграційними об'єднаннями, перспектив і проблем приєднання України до світових інтеграційних процесів тощо [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Разом із тим, до теперішнього часу в економічній науці чимало питань у межах проблематики інтеграції залишаються без ґрунтовної відповіді. Так, у науковій літературі не сформовано єдиного фундаментального підходу до трактування природи й атрибутів екологічної складової інтеграційного процесу як новітнього компонента інтеграції; системного бачення інструментів колективної екологічної політики, що реалізується Європейським союзом; комплексно не досліджено специфіку і новітні тенденції інституційного, нормативно-правового та фінансового забезпечення сталого розвитку ЄС, зокрема, у контексті світової фінансово-економічної кризи.

Метою роботи є аналіз сучасних особливостей інституційного та фінансового забезпечення реалізації концепції сталого розвитку у межах Європейського союзу; виявлення новітніх тенденцій і трансформацій, що відбуваються у процесі запровадження вказаної концепції в умовах

світової фінансово-економічної кризи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Категорія сталого розвитку вперше на міжнародному рівні наводиться у 1987 році у доповіді «Наше спільне майбутнє», підготовленій Міжнародною комісією з навколишнього середовища ООН на чолі з прем'єр-міністром Норвегії Г. Брундтланд, та визначається як розвиток, що відповідає потребам сучасного покоління, не позбавляючи при цьому наступні покоління можливості задовольняти власні потреби у майбутньому [7, с. 8]. Разом із тим, конкретні колективні кроки у напрямі сталого розвитку країни-члени Європейського союзу здійснили лише у 1997 році, задекларувавши в Амстердамському договорі положення про сталий розвиток як фундаментальну ціль ЄС.

Надалі, у 2001 році було затверджено першу Стратегію сталого розвитку Європейського союзу, основною метою якої (як і наступних її «поколінь») стали визначення і розробка системи заходів, спрямованих на зростання рівня життя в Європейському союзі шляхом забезпечення ефективного управління і використання ресурсів, формування потенціалу екологічних і соціальних інновацій, захисту довкілля і соціального добробуту [8]. Зазначимо, що найважливішою складовою нормативної бази Європейського союзу у цій сфері є не лише Стратегія сталого розвитку (як у багатьох країнах світу), а й «Європа 2020», Фінансова рамкова угода ЄС на 2014-2020 рр. і Програми дій у галузі навколишнього середовища (перша – 1973-1976 рр., друга – 1977-1981 рр., третя – 1982-1986 рр., четверта – 1987-1992 рр., п'ята – 1993-2000 рр., шоста – 2002-2012 рр., сьома – 2013-2020 рр.).

Вищенаведені документи не варто ототожнювати, оскільки всі вони мають специфічні риси і практично не дублюють один одного. Так, Стратегія сталого розвитку ЄС має довгостроковий характер і висвітлює довгострокові пріоритети сталого розвитку інтеграційного угруповання. У свою чергу, у стратегії «Європа 2020» встановлено середньострокові орієнтири сталого розвитку Європейського союзу. У Фінансовій рамковій угоді ЄС на 2014-2020 роки обумовлено фінансові аспекти реалізації положень концепції. Нарешті, Програми дій у галузі навколишнього середовища містять деталізовані плани «сталих» заходів на конкретні періоди.

Крім того, у контексті еволюції «сталих» ініціатив Європейського союзу принципово підкреслити, що, з одного боку, ключовою відмінністю перших програм ЄС у цій сфері є, на наш погляд, їх монотематичний характер: на початкових етапах більшість проектів мала виключно екологічну орієнтованість, оскільки соціальну складову сталого розвитку часто виносили за дужки і не розглядали два атрибути сталого розвитку (екологічний і соціальний) у комплексі. З іншого ж боку, сучасні «сталі» ініціативи охоплюють вже всі три атрибути сталого розвитку (екологічний, соціальний й економічний), проте його екологічний компонент часто домінує, що, вірогідно, відбувається з огляду на перманентне поглиблення і без того катастрофічних для довкілля наслідків діяльності всіх суб'єктів міжнародних економічних відносин. Наприклад, остання на сьогодні, сьома Програма дій у галузі навколишнього середовища до 2020 року, зосереджує увагу європейської спільноти на процедурі реформування фіскальної системи з метою захисту довкілля шляхом запровадження Програм ЄС «Оподаткування в енергетичній галузі», Eurovignette тощо [9, с. 3].

Справді, економічна інтеграція поряд з адекватними й ефективними соціальними та екологічними режимами є важливим внеском у процес розвитку суспільств і захист екосистем [10, с. 7]. Однак, успіх реалізації «сталих» ініціатив у більшості країн світу у значній мірі залежить не лише від повноти і сумісності запропонованих програм, а і від інституційного, і фінансового забезпечення процесу імплементації сформульованих завдань та заходів. Інституційна складова сталого розвитку Європейського союзу представлена цілою низкою організацій, що, без з'ясування ролі кожної з них у цьому процесі, ускладнює розуміння розподілу функціональних обов'язків між ними та унеможлиблює ефективне запозичення європейського досвіду.

У межах Європейської комісії як одного з ключових органів ЄС з метою підтримки ідей сталого розвитку, захисту навколишнього природного середовища створено Генеральний директорат з питань довкілля, чиєю місією є ініціація та розробка нового екологічного законодавства, забезпечення його імплементації у країнах-членах ЄС. Європейська комісія реалізує власну законотворчу функцію у сфері сталого розвитку спільно з Європейським парламентом, у межах якого також сформовано

спеціалізований орган – Комітет з питань довкілля, охорони здоров'я і продовольчої безпеки. Найновішим «сталим» здобутком Європейської комісії й Європейського парламенту стала сьома Програма дій у галузі навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре у межах нашої планети», запропонована у грудні 2012 року.

Європейський комітет з економічних і соціальних питань, фактично, виступає своєрідним інституційним форумом для громадського обговорення і наступного законодавчого затвердження ініціатив в ЄС (за участю Європейської комісії та Європейського парламенту), зокрема, і тих, що стосуються сталого розвитку.

Комітет регіонів ЄС був започаткований у 1991 році з метою активного залучення до реалізації політики Європейського союзу органів місцевого самоврядування та формування нових регіональних зв'язків в Європі [11, с. 5]. Крім того, створення органу такого типу у межах ЄС було обумовлене і необхідністю централізованого регулювання процедури запровадження Стратегії сталого розвитку на прикордонних територіях. Вдалим у цьому світлі прикладом діяльності Комітету регіонів ЄС є успішна реалізація Програми сталого розвитку регіонів, розташованих на узбережжі Атлантичного океану, яка розповсюджується на частину Великобританії, Португалії, Франції, Ірландії, забезпечує захист прибережних районів, раціональне використання природних ресурсів на цих територіях та стала можливою саме завдяки централізації процесу у «руках» Комітету.

Важливим кроком у напрямі сприяння сталому розвитку регіонів вважаємо і затвердження у 1999 році у Потсдамі Плану просторового розвитку ЄС, ключовими складовими якого є розвиток міст і регіонів; утримання балансу між населенням у містах і сільській місцевості; захист місць проживання і ресурсів; ефективне землекористування; узгодження заходів, наведених у Плані з заходами, запропонованими в інших секторальних просторових стратегіях [11, с. 6].

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) як наднаціональний орган ЄС, місією якого є, перш за все, довгострокове, стратегічне фінансування, також приймає активну участь у забезпеченні безперервного запровадження концепції сталого розвитку. Відомо, що значна частина високотехнологічних напрацювань Європейського союзу є результатом

спільних міждержавних проектів у межах ЄС, що дозволяє сконцентрувати сукупний дослідницький й інвестиційний потенціал (зокрема, і фінансові ресурси ЄІБ) на пріоритетних напрямках технологічного розвитку [12, с. 27]. У 2011 році з метою протистояння змінам клімату ЄІБ інвестував близько 18 млрд. євро як у проекти у країнах Європейського союзу, так і поза його межами [13, с. 1].

Спеціалізованим органом Європейського союзу, чия діяльність зосереджена суто на довкіллі, є Європейське агентство з навколишнього середовища (ЕЕА) зі штаб-квартирою у Копенгагені (Данія), яке було створене у 1990 році, налічує сьогодні 32 країни-члени і відіграє провідну роль у процесі акумуляції, систематизації та підготовки екологічної статистичної інформації в ЄС. До речі, новітнім сприятливим за своїм характером зрушенням у сфері екології, що має безпосереднє відношення до ЕЕА, є розробка Празького Меморандуму у 2012 р., покликаного задовольнити зростаючі потреби у всеохоплюючій статистичній оцінці «зелених» результатів функціонування економіки ЄС.

Важливе місце у системі інституційного забезпечення сталого розвитку ЄС нині належить і неурядовим організаціям, бізнес об'єднанням, науковим установам. Зокрема, виділимо Європейську мережу сталого розвитку, форум для обговорення «без краваток» проблем розробки і запуску національних стратегій сталого розвитку країн-членів ЄС; Інститут європейської політики у сфері навколишнього середовища, незалежну, неприбуткову дослідницьку організацію, що переймається питаннями впливу всіх видів політик на довкілля в Європейському союзі та поза його межами; Міжнародний інститут з питань навколишнього середовища і розвитку.

У світлі проблематики фінансування «сталих» ініціатив ЄС слід згадати і про трансформації, що відбуваються у цій сфері під впливом кризових явищ. Наслідки економічних криз регіонального і світового масштабу, як правило, мають всеохоплюючий характер (у сенсі «постраждалих» секторів економічної системи) та, відповідно, накладають негативний відбиток і на процес реалізації екологічної політики, стратегій сталого розвитку у країнах світу, інтеграційних угрупованнях.

Європейський союз, на жаль, також не став виключенням в умовах світової фінансово-економічної кризи як з точки зору бюджетної політики

у цілому, так і витрат на «сталі» ініціативи, зокрема. Так, у лютому 2013 року Європейська Рада затвердила 7-річний бюджет ЄС у розмірі близько 960 млрд. євро, що на 85 млрд. євро менше, ніж це планувалося у 2012 році, і на 34 млрд. євро менше, ніж ідентичний показник у 2007-2013 роках [14, с. 46]. Погіршує ситуацію і той факт, що, внаслідок приєднання до Європейського союзу Хорватії у 2014 році, розподіл бюджетних коштів відбуватиметься вже між 28 країнами (замість 27).

Обсяг щорічних бюджетних видатків на екологічні ініціативи складатиме у 2014-2020 роках 27 млрд. євро, що на 20% менше, ніж у 2007-2013 роках [15, с. 1]. До речі, головними статтями витрат, що зазнали скорочення, стали розвиток сільських регіонів (- 13.4%) й інфраструктури у сфері енергетики (з 9.1 млрд. євро до 5.1 млрд. євро); фінансування програм у межах LIFE (від франц. – *L'instrument financier pour l'environnement*) та Європейського фонду розвитку моря і рибальства (- 27%) [15, с. 4-5]. Варто додати, що специфічний механізм фінансування екологічних ініціатив ЄС – LIFE, започаткований у 1992 році, хоча і видається незначним з точки зору обсягів інвестицій, проте є чи не єдиним суто «екологічним» механізмом у межах Європейського союзу. За допомогою LIFE було профінансовано 3708 проектів на загальну суму 2.8 млрд. євро [16].

Враховуючи новітні реалії розвитку світового господарства, заради об'єктивності зазначимо, що проблематика сталого розвитку відійшла на другий план для більшості країн світу сьогодні у зв'язку з погіршенням економічних показників та посиленням волатильності фінансових ринків у ході світової фінансово-економічної кризи [17, с. 7]. Разом із тим, слід визнати, що, незважаючи на агресивний негативний вплив кризових явищ, колективна боротьба зі змінами клімату і діяльність ЄС у напрямі захисту навколишнього природного середовища має позитивні результати.

Яскравим аргументом на користь останньої тези є той факт, що у 1990 році обсяг викидів парникових газів ЄС в атмосферу складав 5583.1 млн. тон, тоді як у 2011 – вже 4601.6 млн. тон [18, с. 92]. Іншими словами, йдеться про 17.6% зниження обсягу шкідливих викидів ЄС в атмосферу за два десятиріччя. Крім того, необхідно вказати і на те, що частка альтернативних джерел енергії у кінцевому споживанні у 2010 році наближалася до 12.5%, тоді як у 2020 році за офіційними прогнозами

така частка має дорівнювати 20% [18, с. 92]. У цілому, дотримуємося думки, що ступінь і глибина проникнення ідеї сталого розвитку у життя як пересічного європейця, так і всіх без виключення найвищих органів Європейського союзу вражає.

У науковій економічній літературі часто головними мотивами країн у процесі інтеграції називають розширення доступу до нових ринків, збільшення інвестиційних можливостей, зменшення транзакційних витрат шляхом усунення бар'єрів, гармонізацію технічних норм і вимог, захист інтелектуальної власності, розробку єдиної конкурентної політики та посилення конкурентної позиції країни, реалізацію соціально-економічних, політичних інтересів, ігноруючи при цьому екологічні інтереси [19, с. 378; 20, с. 19; 21, с. 47].

Однак, якісні і кількісні характеристики нормативно-правового, фінансового й інституційного забезпечення імплементації концепції сталого розвитку на всіх рівнях у межах Європейського союзу сьогодні дозволяють з впевненістю поставити під сумнів згадані позиції щодо трактування цілей інтеграційного процесу. Відтак, найголовнішим досягненням ЄС у сфері сталого розвитку, на наш погляд, є не стільки сприятливі кількісні показники, скільки ті здобутки, що не можна оцінити у матеріальному еквіваленті. Йдеться про спростування Європейським союзом на власному прикладі тези про універсальність підходу до інтеграції як до інструменту для подолання виключно економічних суперечностей, реалізації економічних і політичних амбіцій, досягнення провідних позицій на міжнародній арені, застосування якого, як правило, призводить до втрати, а іноді й свідомого ігнорування країнами інших можливостей, запропонованих інтеграційним процесом і, зокрема, колективного розв'язання не лише економічних, а і соціальних, й екологічних проблем, реалізації екологічних інтересів людства.

Висновки. Основними перепонами на шляху реалізації концепції сталого розвитку у межах Європейського союзу на даний момент є фінансові труднощі банківських установ єврозони, пов'язані з катастрофічними наслідками світової фінансово-економічної кризи, які гальмують імплементацію «сталих» ініціатив ЄС; вразливість «еко-підприємств», їх суттєва залежність від ринкової кон'юнктури, волатильності фінансових ринків; гострий перебіг кризових явищ в

окремих країнах ЄС, що витісняє екологічні проблеми на другий план і спричиняє призупинення фінансування багатьох «сталих» програм на національному рівні.

Рекомендованими заходами, що сприятимуть підтримці ідей сталого розвитку у країнах світу та інтеграційних угрупованнях на фоні світової фінансово-економічної кризи, є: «вмонтування» екологічних стандартів і правил поведінки до всіх програм розвитку у різноманітних сферах економічної системи країни, інтеграційного об'єднання, що матиме позитивні з точки зору сталого розвитку наслідки навіть в умовах нестачі фінансування на національному (наднаціональному) рівні незалежних «сталих» ініціатив; тісна співпраця наднаціональних органів інтеграційного угруповання, що переймаються екологічними проблемами й інноваційними розробками, з національними інститутами з ідентичною місією, неурядовими організаціями, дослідницькими інститутами; популяризація міжнародними організаціями конкретних можливостей колективного розв'язання екологічних суперечностей шляхом інтеграції; мінімізація елементу невизначеності у межах національної політики сталого розвитку, програм підтримки еко-підприємств і «сталих» ініціатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Філіпенко А. Політекономія світового господарства / А. Філіпенко // Журнал Європейської економіки. – 2012. – №11 (1). – С. 3-13.
2. Gilbert M. European Integration: A Concise History / M. Gilbert. – Lanham : Rowman&Littlefield Publishers, 2012. – 296 p.
3. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності : монографія / [А. Філіпенко, В. Будкін, М. Дудченко та ін.]. — К. : Знання України, 2004. — 304 с.
4. Eichengreen B. The European Economy since 1945: Coordinated Capitalism and Beyond / B. Eichengreen. – NJ : Princeton University Press, 2008. – 520 p.
5. Циганов С.А. Сучасні тенденції розвитку національних банківських систем у контексті інтеграційних процесів / С. А. Циганов // Зовнішня торгівля: право та економіка. — 2008. — №5 (40). — С. 100-107.
6. Stiglitz J. E. Making Globalization Work / J. E. Stiglitz. – New York : Norton&Company, 2007. – 374 p.
7. Our Common Future : Report of the World Commission on Environment and Development / World Commission on Environment and Development. – Oxford, New York : Oxford University Press, 1987. – 400 p.

8. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/environment/eussd/>.
9. Brink P. Reforming Environmental Taxes and Harmful Subsidies : Challenges and Opportunities / P. Brink, L. Mazza // Institute for European Environmental Policy Papers. – London : IEEP, 2013. – 11 p.
10. Segger M. Beyond the Barricades : the America's Trade and Sustainable Development Agenda / M. Segger, M. Reynal. – Hants : Ashgate Pub Co, 2005. – 351 p.
11. Counsell D. Regions, Spatial Strategies and Sustainable Development / D. Counsell, G. Haughton. – NY : Routledge, 2004. – 264 p.
12. Будкін В. Державна інноваційна політика: український та зарубіжний досвід / В. Будкін // Дослідження міжнародної економіки: Зб. наук. пр. — К.: ICEMB НАН України, 2011. — №1 (66). — С. 25-40.
13. The European Investment Bank : Promoting Climate Action / The European Investment Bank Working Papers №04/2012. – Luxembourg : EIB, 2012. – 8 p.
14. Multiannual Financial Framework Conclusions №37/13 / European Council. – Brussels : EUCO, 2013. – 49 p.
15. A Greener EU Budget in the Balance: the 2014-2020 MFF Deal / [Medarova-Bergstrom K., Baldock D., Hart K., Volkery A.]. – London : IEEP, 2013. – 11 p.
16. Офіційний сайт LIFE [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/environment/life/>.
17. Циганов С. Проблеми сталого розвитку у контексті неоліберальної моделі глобалізації / С. Циганов, А. Яншина // Економіка України. – 2013. – №4 (617). – 96 с.
18. Greenhouse Gas Emission Trends and Projections in Europe 2012: Tracking Progress towards Kyoto and 2020 Targets / European Environment Agency Report № 6/2012. – Copenhagen : EEA, 2012. – 164 p.
19. Чентуков Ю. Сучасні інтеграційні процеси у світовому господарстві / Ю. Чентуков, О. Булатова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект : сб. научных трудов. Вып. 1. – Донецк : ДНУ, 2013. – 405 с.
20. Некряч А. І. Європейська інтеграція як феномен сучасної світової системи / А. І. Некряч // Європейські перспективи. – 2010. – №1. – С. 18-25.
21. Галазюк Н. Перспективи європейської інтеграції України / Н. Галазюк // Збірник наукових праць ЛНТУ. Вип. 9 (36). Економічна теорія та економічна історія. – Луцьк : ЛНТУ, 2012. – С. 44-48.